

KELEMEN LAJOS ÖNÉLETRAJZA

Egyházunk életében az idei esztendő gazdag volt évfordulókkal. Enyedi György, Brassai Sámuel és Jakab Elek, valamint Balázs Ferenc halálának 400., 100. illetve 60. évfordulóját követően a megemlékezések sorát Kelemen Lajos születésének 120. évfordulója zárta.

Fent említett nagyjaink közös vonása az volt, hogy ők nem csak unitárius egyházunk, hanem erdélyi magyarságunk történetében is elévülhetetlen érdemeket szereztek.

Ez alkalommal irányítsuk figyelmünket Kelemen Lajosra, akinek eddig kéziratban fennmaradt rövid önéletrajzát tesszük közzé.

Kelemen Lajos ezt az önéletrajzát 1942. július 15-én írta, két héttel azután, hogy múzeumi és levéltári főigazgatói állásából nyugdíjazták.

Itt meg kell jegyezni, hogy nyugdíjazásának híre a legnagyobb aggodalommal töltötte el az Erdélyi Múzeum-Egyesületet, éppen ezért Ugron István díszelnök, igazgató-tag javaslatára táviratilag és emlékiratban kérték dr. Hóman Bálint akkori vallás- és közoktatási minisztertől, hogy Kelemen Lajos főigazgató továbbra is állásában maradjon. A miniszter válaszában értesítette az elnökséget, hogy Kelemen Lajos nyugdíjazásától nem tekinthet le, de nyugállományba helyezése után is őt bízta meg a főigazgatói teendők ellátásával. 1944. tavaszán azonban végleg nyugdíjazták. (Vö. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület évkönyve az 1942. évre. Szerk. Szabó T. Attila. Kvár, 1943. 4-5)

A most közlendő önéletrajzot Szabó T. Attila valószínűleg ismerte, hiszen a Kelemen Lajos: Művészettörténeti tanulmányok 1977-ben megjelent első kötetéhez írt bevezető tanulmányának jegyzetében említést tesz arról, hogy az életrajz és az életmű felvázolásához „két megbízható forrás állott rendelkezésre: a) Kelemen Lajos 1942-ből való, sajnos rövid önéletrajza, és b) a csaknem négy évtizedes személyes kapcsolat rendjén a tőle hallott sok-sok életrajzi adalék”.

Tehát Szabó T. Attila felhasználta ugyan az önéletrajzot, de önálló közleményként nem jelentette meg.

Kelemen Lajos, akit a romániai magyar történetírás nesztorának is nevezhetünk, nyugdíjazása után – valószínűleg felkérésre – számadásképpen írhatta önéletrajzát. Ezt tükrözi az írás tömörsége is.

Hosszú és küzdelmes élet adatott meg neki, s ennek 65 évéről kapunk hiteles betekintést. Ez az európai intelligenciájú szerény ember nemzedékek egész sorát oktatta a haladó történelmi hagyományok becsülésére, történelmünk tárgyi emlékeinek óvására, megőrzésére, felújítására, valamint a különböző népek, nemzetek és nemzetiségek értékeinek tisztelésére.

Az olvasó figyelmébe ajánljuk tehát a levéltárunkban nemrég megtalált önéletrajzot.

Születtem Marosvásárhelyen, 1877. szeptember 30-án.

Édesapám, Nagyernyei *Kelemen Miklós*, édesanyám *Albisi Csomoss Janka*, székely kisbirtokos nemes családból származtak. Édesapámra azonban már oly kevés maradt a nyárádszentlászlói ősi kisbirtokból, hogy ebből nem élhetett meg. Így a középiskolai tanulmányait 1874-ben elvégezve, a marosvásárhelyi kir. Ítéltő Táblához állott beapidíjasnak s 21 éves korában megházasodott. Itt volt aztán írnok, majd később ugyanazon városban kir. törvényszéki irodatiszt. Én szülőim második gyermeke voltam. Rajtam kívül még 2 fiú és 3 leánytestvérem volt. Édesanyánk református volt. A gyermekek mind unitáriusok.

Édesapám otthon tanított meg írni és olvasni s fölvételi vizsga után, 1886. szeptemberében, egyenesen a marosvásárhelyi ref. kollégium elemi iskolája 2. osztályába vettek föl. A középiskolát ugyanott tisztességes szegénységben, változó, de átlag jó közepes eredménnyel tanultam végig. Mindig gyenge matematikus voltam, de a történelemből és irodalomtörténetből érdeklődésem korán túl lépett az iskola tantárgy-keretein s e tárgyak köréből dolgozataimmal is kitüntem és pályamunkákkal az utolsó két évben dicséretet és jutalmat nyertem. A református kollégium Mentovich-ifjúsági önképzőköre unitárius létemre VIII. osztályos koromban engem választott az ifjúság legelső tisztségére, főjegyzőjének.

A történelem iránti érdeklődésemet harmadik elemista koromban Halmágyi Sándor Saphira című erdélyi történeti regénye (1859) s a nyári nagy szüneten Ádámoson (Kis-Küküllő m), anyai nagyapámnál, a Vasárnapi Újság 1877-i évfolyamának orosz-török háborús cikkein s képein kívül albisi Csomoss Miklós 48-as honvéd nagyapámnak a szabadságharci élményeiről szóló élénk elbeszélései ébresztették föl. Az első gimnáziumot elvégezve a nyári szüneten kezembe került *Orbán Balázs Székelyföld leírása*, majd elolvastam *Kóváry László Erdély régiségeit* s ezek a munkák egész életemre hatottak rám. A II. gimnázium nyári nagyszünetén előbb titokban, aztán édesapámtól rajtakapva és biztatva megírtam első útleírásomat. Negyedik gimnázista koromban négy osztálytársammal kiránduló csapatot szerveztünk, hogy vasárnaponként megismerhessük a szomszédos faluk nevezetességeit. Csakhamar Ribicei Nemes Ödön polgári iskolai igazgatónak és rajztanárnak, - egyik osztálytársam édesatyjának - szép könyvtárából elolvastam *Rómer Flórisnak Régi falképek Magyarországon* című kötetét s ennek hatása alatt hasonló nevű fiával 1894 októberében a szüreti szünidőn mint VI. gimnázisták elgyalogoltunk Kis-Küküllő megyébe, a gogánváraljai mennyezetfestmények megismerésére. Ugyanezen utunkban fölfedeztük Ádámoson az unitárius templomban Magyarország legrégebb (1526) évszámos mennyezetfestményét. Ezeket később ismertettem.

De már előbb, 1893-ban, ötödik gimnázista korunkban ifj. Nemes Ödönnel fölfedeztük a maroszentkirályi román ízlésű ref. templom freskóit, melyeket a következő évben id. Nemes Ödön a mi segítőmunkákkal föltárt és lefestett s 1895-ben a szomszédos Maroszentannán, 1896 nyarán pedig Nyárádszentlászlón, az unitárius templomban találtunk freskókra. Ezek másolatai később az Erdélyi Múzeum Régiségtárába kerültek.

A régi levelek és okiratok olvasását II. gimnázista koromban, családi levelesládánk maradványainak olvasásával kezdettem gyakorolni. Összeírtam a kirándulásaim alkalmával látott harangok föliratait s 1893-ban és 94-ben leírtam kis utazásainkat, melyeket ifj. Nemes Ödön illusztrált. És 1894-ben mint VI. gimnázisták Biás István egykori tanuló társammal megvizsgáltuk Marosvásárhelyt a szabó és szűcs ipartársulatok régi okleveleit és számadáskönyveit. Az utóbbiakból a szűcs cég 1608-i kiváltságlevelét lemásolva, beküldöttem Kolozsvárra közlésre, a Székely Oklevéltárba, dr. Szádeczky Lajos egyetemi tanárnak. Ugyanebben az időben az Erdélyi Ref. Egyházkerület Névkönyveiben a marosi egyházmegye papjainak meg kellett írniok egyházközségeik történetét. Adatokért rendszerint Koncz Józsefhez, a marosvásárhelyi ref. kollégium egyik latin tanárához és az intézet története megírójához fordultak, aki főleg a marosi egyházmegye 1683-ban összemásolt régi Matriculájából többnek velem íratta ki az adatokat s ezekkel a másolatokkal a régi írások olvasásában növeltem gyakorlatomat.

A Millenium évében, 1896-ban, dr. Szádeczky Lajos mint kormányképviselő jelent meg érettségi vizsgánkon. Visszaemlékezett a két év előtt beküldött oklevélmásolatra, s egy 1670-beli tatárab-szerződést velem próbából leírva, megdicsérte készségemet s másnap az érettségi szóbeli vizsgán főleg a magyar történelemből és az irodalomtörténetből felmutatott eredményem és tanárim információja után magához hívatott és segítségét ajánlotta, ha a tanári pályára kívánnék menni. Én lelkeimmel ezt a pályát választottam, de Édesapám jogásznak szánt. Azonban ő augusztusban sikertelenül kísértette meg részemre Kolozsvárt elhelyezkedést találni s erre én is megpróbáltam kezembe venni jövendőm gyepelójét. Szeptember 4-én, az iskolai pályamunkából és jutalomból az 1896 nyarán Budapestre a főváros és az országos kiállítás megtekintésére tett iskolai kirándulás után megmaradt 60 koronámhoz Édesapámtól is 20 koronát kapva, felutaztam Kolozsvárra s a Gondviselés *Koncz József* egykori jó tanárom ajánlása és *dr. Szádeczky Lajos* támogatása mellett az életemben megismert egyik legjobb ember, *dr. Gidófalvy István* kir. közjegyző családjába vezetett. Házi nevelőként öt évet töltöttem itt s ezalatt végeztem a kolozsvári m. kir. Ferencz József Tudományegyetemet. Sok értékes, derék emberrel ismerkedtem meg itt s közben az évek nagy részében heti 4-6 órában *dr. Gergely Sámuel* c. ny. rk. egyetemi tanárhoz jártam Teleki Mihály sajtó alá készülő levelezését másolgatni. A gondos, lelkiismeretes tudós mellett sokat tanultam. Nyaranta pedig biciklin kirándulásokat tettem hely- és műemlék ismereteim gyarapítására. Szakvizsgámmal megkésve, 1901 októberében vonultam be honvéd-önkéntesnek, de a gyakorlótéren szerzett súlyos sérülésemmel 1902 januárjában elbocsátottak. Így, évközben, tanári pályán el nem helyezkedhetve, Gidófalvy István ajánlatára jutottam be *dr. Erdélyi Pál* könyvtárigazgató keze alá az Erdélyi Múzeum Könyvtára helyszíni katalógusa munkálataihoz, napidíjasnak. Innen 1903. januárius 1-től az Egyetemi Könyvtár napidíjasaként állami szolgálatba kerültem át. Itt egy évig a Hírlapkönyvtárnál dolgoztam, hol azalatt megismertem a régi, 1867 előtti főleg erdélyi hírlapirodalom javát. Egy évig a Régi Magyar Könyvtár munkálatainál foglalkoztam s itt a régi magyar irodalom értékeibe nyerhettem betekintést s szerezhettem ismereteket. Azután

az Erdélyi Nemzeti Múzeum Kézirattáránál dolgoztam évekig s itt megkezdtem a leíró-katalógus fölvételezését. E mellett azonban az akkor megindult gyűjtések, s a könyvtári vásárlások becslése állandóan elfoglaltak, s a mi időt az utolsó 3 év napi 9 órás szolgálata mellett szakíthattam, azt az akkor megkezdett levéltári gyűjtésekkel kapcsolatban a beérkező levéltári anyag megismerésére igyekeztem fordítani, egészen 1907 májusáig. Ekkor már harmadszor hívtak ki tanárnak a kolozsvári unitárius főgimnáziumhoz, s mivel az akkori ex-lex állapot miatt Erdélyi Pál dr. nem biztathatott kinevezéssel: kimentem tanárnak. Egyházam levéltárosának is megváltástott. Itt működtem 1918. május 1-ig. Mint rendes tanár, 1910. július 31-én megnősültem. Minden tekintetben mint asszony feleségemet, hölöni Mikó Erzsébetet aztán boldog házassévek után éppen esküvőnk tízéves fordulónapján temettem el.

Főgimnáziumi tanárságom idején, 1908 őszén az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkárának választott s ezt a munkakört egyfolytában 1921 végéig töltöttem be. Ekkor formailag le kellett mondanom, de helyettesítőként még a román uralom alatt is - nagyon nehéz viszonyok között - egész 1927 júliusáig titkárkodtam, míg a román beavatkozás és a hirhedt Ghibu Onisifornak mint dékánnak a könyvtáron át gyakorolt nyomására távozni kényszerültem. Ezalatt az E.M.E.-nek éppen az állam fölhívására már régebb túlnyomóan magyar korona-járadékpapírosokba, majd hadikölcsönbe fektetett alaptőkéje elértéktelepedett. Az anyagilag tönkrement Egyesület közben gr. Wass Ottilia-féle házöröksége tiszta jövedelme fölszabadulásáig saját erején már még egy napidíjast, sőt szolgát se tudott tartani, úgy, hogy a választmányi tagokhoz a meghívót mint titkár magam hordtam el. Ilyenkor beszéltem meg velük az ülések főbb tárgyait, hogy az üléseken jelen levő román detektív előtt minél kevesebb hozzászólás nélkül lehessen tárgyalni. Ilyen körülmények között az utolsó öt évben titkári tiszteletdíjamat se vettem igénybe. Utóbb ezért az Erdélyi Múzeum-Egyesület igazgató tagjai sorába választott

Az 1914-18-i világháború idején a középiskolában heti 22-24 órában tanítottam, 1915 tavaszától e mellett vezettem kórházhelyiséggé átalakított iskola betegek számára a tanulóifjúság jótékonyági akcióit, a tanulók vasárnapi kirándulásait, s a hadsereg részére a tea pótanyagok gyűjtését s öt és fél hold földön nyári mezei munkájukat.

Itt a kisszámú és gyenge városi gyermekeket az egész napi testi munkával is a lehető legjobb eredményre sikerült - saját példaadásommal - annyira becsvágyra serkenteni, hogy a legkisebb tanuló-munkás létszám mellett az iskola három éven át a mellettünk dolgozó más két iskola sokkal népesebb tanulóserege mellett a munkát mindig legelőbb végezte be s a legjobb termelési eredményt érte el. 1916 októberében 3 hétig Erdélyi Kormánybiztossági kiküldetésében az E.M.E. s a Ref. és Unitárius Egyházak megbízottjaként a Beszterce-Erdőszentgyörgyi vonalon az erdélyi magyar-román front mögött az ingó műkincsek biztonságba helyezésére küldtek ki. Az összegyűjtött műkincseket aztán a román megszállás 1918-ban Kolozsvárra rekesztette s innen csak két év alatt sikerült rendre mindent - többször nehéz körülmények között -, de hiánytalanul haza juttatni.

Mivel 1908-tól 1918-ig az E.M.E. ügyei délutánjaimat és gyakran estéimet is teljesen igénybe vették, úgy, hogy legtöbbször napi 10 órát dolgoztam: fáradtan értem meg az 1918-i forradalom és a román megszállás idejét. Akkor már 1918. május 1-től, mint szolgálattételre berendelt VII. fiz. osztályú állami középiskolai tanár, ismét az Egyetemi Könyvtár, illetve az Erdélyi Múzeum Levéltára szolgálatába mentem át. Alig kezdettem azonban munkához, októberben kitört a gyászos emlékű őszi forradalom s karácsonyra Kolozsvárt megszállották a románok. Az Egyetemi Könyvtárat csak 1919. május 12-én vették át, s itt a személyzet vezetői elsősorban az Erdélyi-Múzeum Egyesület óriási értékű magyar gyűjteményei megmeneteléséért maradásra határozták el magukat. Erre azonban az átvétel napján a román katonai hatóságok a Tiszán való áttétel fenyegetésével rendeletileg is kötelezték őket. Az esküt azonban csak a végzetes trianoni békeparancs után, 1920 szeptemberében tettük le, s azután - sokszor nagyon nehéz helyzetben - itt maradtam nyugdíjazásomig (1938. januárius 1). Az 1940-i szerencsés visszatérés után a m. kir. Kormány kinevezésével - főleg dr. Hóman Bálint kultuszminiszter úr jóindulatából - mint múzeumi és levéltári főigazgató kerültem vissza régi munkakörömbe. Korhatár alapján 1942. július 1-től formailag újra nyugalomba vonultam ugyan, de ugyanakkor továbbra is megbízást kaptam a főigazgatói és levéltári munkákör ellátására és vezetésére.

* * * * *

Irodalmi munkásságomat nyomtatásban 1897-ben, második éves tanárjelölt koromban kezdettem.

Sokoldalú érdeklődésemet nem tudtam, de nem is akartam egy irányban lekötni s így több felé kísérleteztem. Legnagyobb érdeklődéssel és szeretettel a művelődés- és művészettörténethez vonzódtam de a kolozsvári Ferenc József-Tudományegyetemen akkor e téren nem kaphattam irányítást és kiképzést. Így egy 1908-ban hallgatott tanfolyamot nem számítva, minden művészettörténeti tudásomat önképzés, olvasás és tapasztalat útján szereztem. Vonzódtam a monográfia íráshoz, s ebben az irányban tervem volt az Egyetem elvégzésekor az unitárius egyházközségi adatanyag gyűjtésének megkezdése, de az egyház illetékes tényezői részéről tapasztalt közöny teljesen lehűtötte szándékomat. Aztán 1904-től munkatársam lettem a Kolozsvárt Cs. Sándor Imre által szerkesztett Genealógiai Füzeteknek, hol az erdélyi címereslevelek, családi krónikák és följegyzések, nemesi összeírások és lustrajegyzékek állandó közlésének gondolatát vittem a folyóirathoz. Midőn azonban az E.M.E 1908-ban titkárául választott, az Egyesület 50 éves jubileumának akkor folyt előkészületei, majd 1909-ben nagy ünnepe s a föllendült, mozgalmas egyesületi élet minél jobban igénybe vették erőmet, minden időmet és irodalmi munkásságomat is javarészen ez kötötte le. Megírtam az E.M.E. előzményeit, majd történetét. Ezzel párhuzamosan azonban kisebb dolgozataimban művészettörténettel és régi művészek életrajzi adataival, unitárius egyháztörténeti részletkérdésekkel, az E.M.E. családi levéltárai ismertetésével is foglalkoztam, s 1913-ban *Újabb adattár a V. Daniel család történetéhez* címen önálló kötetben szép erdélyi anyagot tettem közzé.

Az 1914–18-i világháború fárasztó elfoglaltatásai és örökös izgalmaiban, majd az 1918 ősztől 1922-ig terjedő majdnem négy év feleségem halálával egyéni katasztrófával is súlyosodott lelki állapota és anyagi gondjai között keveset írhattam. Az 1918–19-i forradalom esztelenségei, a román megszállás vilámcsapása és ezekkel sorsom állandó bizonytalansága örökös lélekölő izgalomban tartottak. A tényezők józan mérlegelése mellett közeli változásban nem hihettem s levegőbe épített terveknek soha sem voltam alvajárója. A valóra pedig minden nap figyelmeztetett anyagi helyzetem Amíg 1920 őszén az esküt le nem tettük, román lejre átértékelt VII. osztályú fizetésem havi 700 lejre (kb .25 P.) olvadt, míg ugyanakkor egy szolgáltatételre a Könyvtárhoz berendelt román állami tanítónő havi 3000 leit kapott. Előleget biztatásokra se kértem s mellettem az étellel hősiesen küzdött feleségemet, ki megélhetésünkért nagy szőnyegét, tükrét, zongoráját is eladta, 1920-ban az utóbbi árából tudtam eltemettetni. Helyzetemet azonban a román kollegák egy részének a hivatalban és a sajtóban évekig tartó folytonos vádaskodása és a folyton súlyosodó kisebbségellenes hangulat és kormányintézkedések mellett azután is mindig oly bizonytalannak éreztem, hogy midőn a hónap 20-án havi fizetésünket is jóformán utólag kikaptuk, soha sem voltam biztos abban, hogy a következő havit már megkaphatom-e? Jorga kormánya alatt pedig egy időben 3 hónapig egyáltalán nem kaptunk fizetést s midőn utóbb e hátrálékot állami bonokkal egyenlítették ki: ezekből csak a legkisebb címleteket tudtuk a névérték 22%-ában értékesíteni, (a bonok háromnegyed részét névértékük 20%-ával, tehát ötöd áron kellett eladnunk s így saját kenyéradónk nehezítette meg mindennapos megélhetésünket és taszított a hitelből és adóssághól élésbe), a többit még olcsóbban kényszerültünk eladni s így kárral és adósságban maradtunk.

A megszállás első éveiben és lelki állapotában csak időlő munkára voltam képes. Megkezdtem – még 1919-ben – kiadott történelmi forrásanyagunkból egy magyar anyakönyvi adattár előmunkálatait, de nem egészen egy évi többször megszakadt kísérletezés után abban hagytam. Megkísérlettem a Kolozsvárt élő művészek életrajzi adatainak összegyűjtését. Harmincöt fölkért művész közül azonban 3 év alatt ismételt sürgetésekre csak öttől kaptam adatokat. Közben időnként naplót is vezettem.

Midőn végre az erdélyi magyarság ájultságából ébredezett és első szervezkedéseit megkezdte, 1921 ősztől a Gyallay Domokos szerkesztésében megindult kitűnő néplapban, a *Magyar Népb*en kezdtem újra dolgozni. Népszerű, ismeretterjesztő hely-és művészettörténeti cikkeket írtam s mivel az akkori erdélyi magyar irodalomból Kovács Dezső és Gyallay Domokos néhány novelláján kívül úgyszólván teljesen hiányzott a humor: öt év alatt (1921–26), álnéven írtam számos anekdotát, adomát és humoros elbeszélést is. A magyar hagyományok és történeti öntudat ébrentartására, valamint múltunk emlékeinek ismertetésére 1923-tól elég sűrűn írtam történelmi és művészettörténeti tanulmányokat és cikkeket a kolozsvári Hírnökbe (1923–26), a *Pásztortűz*be (1924–27) és a *Művészeti Szalon*ba (1926–28), kevesebbet az *Ellenzék* vasárnapi irodalmi mellékletébe (1925–26) és az *Erdélyi Irodalmi Szemlé*be (1928–29). Az 1930-ban újra megindult Erdélyi Múzeumban egyetlen nekrológon kívül hivatalos román intézkedés tiltott a munkától. Ezekben az években adtam ki külön

kötetekben *Hermányi Dienes József emlékiratait* (1925) és 1931-ben *br. Bánffy Jánosné br. Wesselényi Józsefa emlékiratát* 1848–49-i élményeiről.

Ezekon kívül azonban még sok felé dolgoztam.

A Magyarországi Unitárius Egyház 1911-ben megbízott tervezett egyházközségi monográfiáinak – nem megírásával, mely becsvágyam lehetett volna, hanem a történetírásra szakképzetlen papság által írt monográfiák – szerkesztésével. A 115 egyházközségből 70-nek monográfiája készült el. Ehből mintegy tíz lett volna úgy ahogy volt sajtó alá adható, körülbelül 20 pedig még harmadában, negyedében átdolgozva, a többi vagy csak teljesen átdolgozva, vagy egyáltalán nem lehetett volna kiadni. Közben súlyos beteg lettem s egy ezalatt tett, önérzetemet mélyen sértő nem rossz szándékú, de tapintatlan, balkezü intézkedés után - mivel ezért elégtételt nem kaptam, ettől az ügytől sajnálatomra félre kellett állanom, gyűjtőmunkám s az előmunkálatok megakadtak s a monográfiák megírása és kiadása elmaradt.

Megkezdtem a kövesdi és brenhidai br. Huszár család történeti adattárának gyűjtését, mely aztán megbízóm halála miatt (1912) félben maradt. 1927-től évekig dolgoztam megbízásból a br. Petrichevich-Horváth család története erdélyi anyaggyűjtésében. Ezzel kapcsolatban a Román Egyetemi Könyvtár útján bekértem Küküllő vármegye 1624-től 1780-ig terjedő jegyzőkönyveit, utána Tordamegye jegyzőkönyveit 1764-től 1797-ig s ezekből bő magyar kivonatban lefordítottam latinból az összes nemesi igazoló pörököt s ezeket más gyűjtésekkel is kiegészítve, mintegy 900 leginkább erdélyi családról genealógiai gyűjteményt készítettem. A kolozsvári Román Állami Levéltárban pedig az 1933-tól 7 év alatt – megszakításokkal – átnéztem és tíz féle nézőpontból 1100 oldalon kivonatoltam Kolozsvár városának a XVI. század derekától kezdődő számadáskönyveit, az 1720-as évekig, s a város 1587-ben kezdődő polgárkönyvét 1740-ig. Ezek eredeti köteteit a románok 1940. szeptember 9-én magukkal vitték. Gyűjtöttem ezen kívül különböző művelődéstörténeti, unitárius egyháztörténeti és különféle erdélyi tó-adatokat, a marosvásárhelyi vár építésére vonatkozó anyagot, erdélyi műemlékek képeit, mennyezet- és karzatfestmények adatait és feliratokat s kéziratban összeírtam egy kis kötetre való veszendőbe indult korfestő vagy személyeiért érdekes tréfás és anekdotát.

* * * * *

Az 1918-i nemzeti katasztrófánk után a jövő érdekében sok helyen igyekeztem ébrentartani a magyar múlt kultuszát és szolgálni tudomány szakomat.

Előadtam az 1921-ben felállított kolozsvári Ref. Tanárképzőben Erdély történetét, ugyanitt a diplomatikát. Midőn ezt az intézetet a román kormány bezáratta, évekig tanítottam a kolozsvári unitárius Teológiai Akadémián s utóbb egy évig a Szt. József fiúnevelő intézetnek a magyar egyetemi hallgatók továbbképzésére rendezett szemináriumában főleg gyakorlatilag a diplomatikát. Az utóbbiban tanítottam még építészet- s ötvösmű-történetet és ismertetem az Erdélyi Múzeum levéltárait. A kolozsvári Ref. Teológiai Akadémia önkéntesen vállalkozó hallgatóinak 15 évig díjtalanul vezettem és ellenőriztem az Erdélyi Múzeum levéltáraiban ref. egyháztörténeti gyűjtő és adatmásoló munkáját s ugyanezen Akadémián az 1930-as évek végén három évben tartottam 4–6 órás tiszteletdíjazott előadásokat az erdélyi múzeumokról és könyv-

tárakról. Népszerű tudományos előadásokat tartottam Kolozsvárt az Erdélyi Múzeumban (1927-ig) több róm. katolikus, református és unitárius szervezetben, párszor vidéken, mint Tordán, Désen, Nagyenyeden és Torockón, sőt néhányat falukon is. A kolozsvári történelmi és műemlékek bemutatására s ezzel kapcsolatban a magyar múlt öntudatosítására főleg 1923-tól nagyon sokszor vezettem 15–40 főből álló alkalmi és vendégcsoportokat Kolozsvár műemlékeihez és a házsongárdi temetőbe s többször tartottam magyarázó előadásokat a Marianum vidéki kirándulásain.

Időmből főleg az utolsó negyedszáz évben talán legtöbbet vett igénybe a sok szó- és levélbeli fölvilágosítás és adatnyújtás. A kolozsvári s általában az erdélyi magyar közönségből évtizedeken át több százan fordultak hozzám fölvilágosításokért történelmi, de főleg családtörténelmi kérdésekben. E tekintetben évek alatt a több ezer szó- és levélbeli elintézésel szinte szaktudakozódó iroda szerepét töltöttem be, a legtöbbször díjtalanul - s magam igyekeztem végezni azt a munkát, ami igazában intézmények és szervezetek hivatása, de itt ilyenekkel a magyarság nem rendelkezett. Valakinek ezt is végezni kellett s mivel szükséges volt: igyekeztem végezni. Hiszen helyzetem örök bizonytalanságában nagyobb munkatervet valószínűsítésére gondolni úgy is csak naivság lett volna.

* * * * *

Nem túl-mutatós munkásságomat számos elismerés jutalmazta. Ezek egy részét már – úgy érzem – meg se tudom szolgálni.

1908-ban az Erdélyi Irodalmi Társaság, 1910-ben a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság választott tagjává. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület bölcsészeti- nyelv- és történettudományi szakosztályának évtizedekig választmányi tagja s az Egyesület választmányának 1927-től igazgató tagja vagyok. 1938-ban a M. Tud. Akadémia külső tagjává választott. Kezdetétől megszűnéséig tagja voltam az Erdélyi Népmívelési Bizottság háromtagú elnökségének. Egyik alelnöke vagyok a Könyv- és Levéltárosok Egyesületének s tagja az Országos Cserkész Főtanácsnak. A Magyarországi Unitárius Egyház fő- és képviselő tanácsának tagja, a Kolozs-Dobokai Egyházkör egyik felügyelő gondnoka s az Unitárius Irodalmi Társaságnak egyik alelnöke vagyok. Pilsudszky József marsal, lengyel államfő, 3 napos kolozsvári levéltári kutatásai alkalmából a Polonia Restituta lovagrend II. osztályú keresztjével tüntetett ki s Horthy Miklós kormányzó úr Öfőméltóságától 1940. szeptember 15-én átvettem a soha meg se szolgálható legnagyobb magyar tudományos kitüntetést, a magyar Corvin-láncot.

Életem nem mutat nagy eredményeket, de dolgozni és használni igyekeztem. A legértékesebb élet-eredményemnek az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára gyarapításában, rendezésében és megtartásában teljesített szolgálatomat tartom. Ez a Levéltár, midőn 1902-ben a Könyvtárba kerültem, összesen se tartalmazott többet 40.000 darabnál s csak két családi levéltár volt benne letétben. Már 1903-ban fölvettem a családok leveles emlékeinek gyűjtőtervét. Erdélyi Pál igazgató magáévá tette a gondolatot, s elkezdte a gyűjtést. Csakhamar az erdélyi magyar közönség megértő támogatásával és áldozatkészségéből előbb kisebb, majd a nagy családi levéltárak jöttek be s anyaguk 1918-ig közel félmillióvá nőtt, és ma, a visszatérés után, az új lendület gyarapodásaival megközelíti a 600.000 darabot.

Másik megnyugtató szolgálatom és életeredményem volt, hogy édesanyámtól örökölt jó emlékezőtehetségem mellett nagyon sokszor könnyíthetem és gyorsíthattam meg a levéltári kutatók munkáját. Jól készült szakerőknek szívesen rendelkezésére bocsátottam az olyan anyagot és gyűjtésemet is, melyet magam is közölhettem vagy feldolgozhattam volna. Mert meggyőződésem, hogy a magyar tudományosság előhaladását így, önzetlenül, a köz javára jobban lehet szolgálni.

Kolozsvár, 1992 július 15

– NAGY HALOTTAINK –
Dr. MOLNÁR ISTVÁN*

Szomorú, hogy egyre gyakrabban kell megállnunk nagyjaink ravatalánál, s post mortem mondjuk el azokat az elismerő gondolatokat, melyeket életünk során gyakrabban érzékeltethettünk volna. De ilyen az emberiség. A filozófus római császár, Marcus Aurelius így fejezte ki ezt a gyarlóságunkat: milyen nevetséges az ember: a nagy személyiségek életében fukarkodunk az elismerő szavakkal, haláluk után szobrot emelünk nekik.

Mi sok nagy egyéniséggel rendelkező kis nép voltunk és vagyunk, ugyanez elmondható unitárius egyházunkról is, mégis nagy veszteség egy olyan kiváló egyéniség eltávozása, mint dr. Molnár István. Milyen nagy szükség van napjainkban közösségünknek a dr. Molnár Istvánhoz hasonló egyéniségekre, amikor sajnos még mindig fennmaradásunkért, intézményeinkért, jogos és magasztos eseményeink valóra váltásáért kell küzdjünk. De szinte hallom Pista bácsi szelíd hangú, de határozott dorgálását: ma nem siránkozó, kesergő, hanem cselekvő, tette kész magyarokra, unitáriusokra van szükség, mert sok a tennivaló. S hogy mit, hogyan teszünk, éppen Molnár István tanár úr életútja mutat példát. Nincs szándékomban ismertetni ezt az értékes életpályát, hiszen az közismert, csupán hangsúlyozni akarom azokat az erényeket, amelyeket a dr. Molnár Istvánt követő generációnak át kell venni:

- először is azt a fanatikus, sokszor askétikus kitartó munkaszellemet, ami Molnár István tanár úr egész életét jellemezte,

- a ragaszkodást, szeretetet, amit népe – s főleg a székely falvak olyan nagyon megviselt népe – iránt tanúsított. Tanított és kutatót. A legnehezebb időszakban, a legnehezebb körülmények között is magánéletét feláldozva - járta a falvakat, biztatta az embereket, gyűjtötte népünk ezerszázéves ittlétének tárgyi és szellemi bizonyítékait, kutatásainak eredményeit népszerűsítette nem csak

* Elhangzott a székelykeresztúri egyházkör évi közgyűlésén, Újszékelyen 1997. július 27-én.